

VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMAS PRADINIAME UGDYME

Doc. dr. Romas Prakapas

Mykolo Romerio universitetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas prakapas@mruni.eu

Doc. dr. Gintautė Žibėnienė

Mykolo Romerio universitetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas zibeniene@mruni.eu

Pateikta 2017 m. vasario 26 d.

Parengta spausdinti 2017 m. balandžio 26 d.

DOI:10.13165/SD-17-15-1-05

Anotacija

Tarptautiniame kontekste verslumo kompetencija, jos struktūrinės dalys yra įvardijamos kaip vieni prioritetinių ugdymo tikslų. Verslumo, kaip ir bet kurios kompetencijos ugdymo ištakų reikia ieškoti ankstyvajame ugdymo etape – pradiniam ugdyme. Tačiau, nors Europos Sąjungos (toliau - ES) ekspertai įvardija poreikį pradėti ugdyti verslumą ikimokykliniame amžiuje ar pradinio ugdymo metu, tačiau patirčių ir mokslinio iširtumo ypač stinga. Visa tai leidžia kelti mokslinę problemą, formuluojamą klausimu: kokios yra verslumo kompetencijos ugdymo prielaidos pradiniam ugdyme. Todėl mokslinio tyrimo objektas šiuo atveju yra verslumo kompetencijos ugdymas pradiniam ugdyme. Straipsnio tikslas – atskleisti verslumo kompetencijos ugdymą pradiniam ugdyme. Straipsnyje pristatomi kokybinio tyrimo, parengto vadovaujantis socialinio konstruktyvizmo teorinėmis prielaidomis, rezultatai. Tyrimo pagrindinis duomenų rinkimo metodas – dokumentų analizės metodas, duomenų apdorojimo metodai – turinio analizė, lyginimas, sisteminimas.

Europos šalių švietimo praktikoje taikomi du modeliai ugdant verslumą: ugdymas pagal specialią verslumo ugdymo programą ir verslumo ugdymas integruotas į įvairių dalykų ugdymo programas. Galima manyti, kad modelio pasirinkimas priklauso nuo šalies patirties ir pasirinktos verslumo sampratos koncepcijos. Atskiro, savarankiško mokojo dalyko, skirto tik verslumo gebėjimų ugdymui nėra. Tačiau pradinio ugdymo koncentre verslumo ugdymas integruotas į atskirų mokomųjų dalykų turinį. Pradinio ugdymo bendrosiose programose verslumo sąvoka iš esmės neįvartojama, tačiau verslumo ugdymo sudėtinės dalys integruotos į bendruosius ugdymo tikslus, tarpdalykinius ryšius, ugdytinas vertybines nuostatas, ugdomosios aplinkos kūrimą bei atskiri verslumo ugdymui svarbūs ir verslumo kompetenciją išreiškiantys požymiai išskiriami konkrečiame pradinio ugdymo turinyje.

Reikšminiai žodžiai: verslumas, verslumo ugdymas, pradinis ugdymas.

Įvadas

Pasaulio ekonomikos forumo užsakytu 2015 m. atlikta tyrimų metaanalizė (*New Vision for Education: Fostering Social and Emotional Learning Through Technology*, 2016) parodė, kad didėja atotrūkis tarp mokyklose ugdomų gebėjimų ir tų, kurių vėliau kiekvienam jaunuoliui ir suaugusiajam prireikia realiame gyvenime. Artimiausio laikotarpio perspektyvoje itin svarbiais gebėjimais taps gebėjimas spręsti sudėtingas problemas, kritinis mąstymas, kūrybiškumas, emocinis intelektas, derybų menas, kognityvinis lankstumas ir pan., t.y. tai, kas mokslinėje literatūroje yra vadinama verslumu plačiąja prasme (Dudaitė ir kt., 2015).

Verslumas kaip mokslinio pažinimo objektas įvairiais pjūviais analizuojamas jau daugiau nei dešimtmetį. Kai kurių autorių darbuose (Strazdienė ir Garalis, 2006; Paulionienė, 2007; Žilinskas ir Mineikienė, 2008; Motiejūnienė ir Žadeikaitė, 2009 ir kt.) iškeltos verslumo kaip reiškinio pažinimo įžvalgos, vėliau buvo plėtojamos atskirų probleminių klausimų analizės lauke. Dažniausiai pastaruoju metu verslumo reiškinys tiriamas iš ekonominių – verslo – perspektyvų. Tai ypač ryšku analizuojant užsienio šalių mokslinius tyrimus (Besterfield-Sacre, M., Zappe, S., Shartrand, A., 2016; Gutiérrez ir Guerrero, 2012; Devi ir Goswami, 2014; Ekhtiari, Yadegari ir Sadidi, 2016; Gül ir Altındal, 2016; Юркова, 2016 ir pan.). Lietuvoje atliekami verslumo ugdymo tyrimai dažniausiai siejami su politine ugdymo turinio kaita (Strazdienė ir Garalis, 2006; Motiejūnienė ir Žadeikaitė, 2009; Jelagaitė ir Vijeikis, 2012; Dudaitė ir kt., 2015; Ruškyte ir Navickas, 2015), pedagogų pasirengimu ugdyti vaikų verslumo kompetenciją (Dačiulytė ir kt., 2010; Jelagaitė ir Lukoševičius, 2011; Žibėnienė, 2012) ar verslumo ugdymo atskirais klausimais, susijusiais su vyresniųjų klasių mokiniais (Jelagaitė ir Kairiūkštienė, 2013; Jelagaitė ir Vijeikis, 2012) ar studentais (Paulionienė, Rakauskienė ir Durtinevičiūtė, 2011; Zakarevičius ir Župerka, 2011; Župerka ir Župerkienė, 2011; Vijeikis, Jelagaitė ir Lukoševičius, 2012; Prakapas ir Devenytė, 2014). Šiame kontekste akivaizdžiai iškrenta vienas švietimo sistemos segmentas – pradinis ugdymas. Pradinis ugdymas yra labai plačiai tyrinėjamas tiek mokslinėje, tiek ir metodinėje literatūroje, tačiau per pastarąjį dešimtmetį mokslinių publikacijų duomenų bazėse galima aptikti tik keletą publikacijų susijusių su

nagrinėjama problema (Žilinskas ir Mineikienė, 2008; Likar, Cankar ir Zupan, 2015), nors akivaizdu, kad verslumo, kaip ir bet kurios kompetencijos ugdymo ištakų reikia ieškoti ankstyvajame ugdymo etape – pradiniam ugdyme.

Visa tai leidžia kelti mokslinę problemą, formuluojamą klausimu: kokios yra verslumo kompetencijos ugdymo prielaidos pradiniam ugdyme. Todėl mokslinio tyrimo objektas šiuo atveju yra verslumo kompetencijos ugdymas pradiniam ugdyme.

Straipsnio tikslas – atskleisti verslumo kompetencijos ugdymą pradiniam ugdyme.

Straipsnyje pristatomi kokybinio tyrimo, parengto vadovaujantis socialinio konstruktyvizmo teorinėmis prielaidomis (Pollard, 2006; Creswell, 2009), rezultatai. Tyrimo pagrindinis duomenų rinkimo metodas – dokumentų analizės metodas, duomenų apdorojimo metodai – turinio analizė, lyginimas, sisteminimas. Pagrindinis tyrimo šaltinis *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos* (2008) – dokumentas, kuriuo formaliai grindžiamas visas Lietuvoje organizuojamas ne tik pradinis, bet ir pagrindinis ugdymas. Visų mokomųjų dalykų pradinio ugdymo programos analizuotos remiantis J. Dudaitės ir kt. (2015) tyrimo duomenimis atskleistais verslumo pagrindiniais požymiais. Gautų tyrimo duomenų apdorojimui buvo naudojama kokybinių tyrimų atviro kodavimo programa „Kokybis“ (Bitinas, 2012). Tyrimas organizuotas, duomenų analizė ir pateikimas atlikti vadovaujantis kokybinių tyrimų etikos principais (Miller, Birch, Mauthner, Jessop, 2012; Bitinas, 2012).

1. Ankstyvas verslumo ugdymas: aktualumas ir prielaidos sėkmingam įgyvendinimui

Įvairiuose leidiniuose (tarptautiniuose, parengtuose ES komisijos ekspertų) įvardinamas aktualumas pradėti ugdyti verslumą kuo anksčiau ir strategiškai rūpintis verslumo ugdymo organizavimu. Vienas pirmųjų dokumentų „Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning“ (2006) – įvardijama, jog kiekvienam piliečiui reikalingos verslumo žinios ir gebėjimai, todėl verslumas gali būti pradedamas ugdyti darželyje ir būtinai pradinėje mokykloje. Įžvalgos apie ankstyvą verslumo ugdymą nėra atsitiktinės ar pavienės, ir kituose, naujesniuose europiniuose dokumentuose minimas poreikis verslumą pradėti ugdyti kuo anksčiau – ikimokykliniame amžiuje, ikimokyklinio ugdymo įstaigoje (*Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*, 2013). Dar prieš dešimtmetį tuometinis Europos Komisijos pirmininko pavaduotojas G. Verheugenas (2006) atkreipė dėmesį, kad verslumo ugdymo rezultatais galime džiaugtis, tik tada kai sistemingai ugdysim verslumą visais lygiais – nuo pradinės mokyklos iki universiteto (*Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning*, 2006).

Viena pirmųjų metodiškai parengtų ankstyvojo verslumo ugdymo programų „Turime idėjų keisti pasaulį“, sukurta dar 1980 metais, skirta 3-12 metų amžiaus vaikams. Ši verslumo programa yra partnerystės tarp politechnikos instituto Vianado Castelo švietimo įstaigos ir Alisa Nabeiro švietimo centro rezultatas. Programa orientuota į tai kaip idėjas paversti veiksmais, skirta ugdyti vaikų ir verslumo ugdytojų gebėjimus. Išskiriami trys verslumo ugdymo etapai: ikimokyklinio amžiaus vaikams (3-5 m. amžiaus), 1-osios

pakopos pagrindinės mokyklos vaikams (6-9 m. amžiaus) ir 2-osios pakopos pagrindinės mokyklos vaikams (10-12 m.). Dominuojantis verslumo ugdymo metodas – projektas, tačiau taikomi ir įvairūs kiti metodai. Programa orientuota į šių gebėjimų ugdymą: gebėjimas kurti idėjas, gebėjimas palaikyti, dalintis ir skatinti, skleisti idėjas, gebėjimas apmąstyti, atpažinti ir kalbėti ką noriu daryti, gebėjimas išklausti, gebėjimas nustatyti savo poreikius. Teigiama patirtis, kai sudaromos sąlygos pedagogams tobulinti kvalifikaciją ir įgyti naujas kompetencijas. Verslumo ugdymo programos ikimokyklinukams ir mokyklinukams sėkmę galėjo lemti sprendimas sukurti kvalifikacijos tobulinimo priemonę verslumą ugdantiems mokytojams, parengti darbuotojus ankstyvajam verslumo ugdymui, t.y. buvo sudaromos sąlygos išsiaiškinti kaip įgyvendinti verslumo ugdymo programą dirbant su 3-12 m. amžiaus vaikais. Didelis dėmesys skiriamas sudominimo daliai, t.y. kaip sudominti vaikus (3-12 metų), kaip vaikams padėti įgyti pradinius verslumo gebėjimus, kaip plėtoti verslumo idėją (*Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*, 2013).

Įvairiose europinėse verslumo ugdymo ataskaitose pažymima, kad verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose tobulintinas, ypač neišplėtotas ankstyvasis verslumo ugdymas (*Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*, 2013, *Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor*, 2011; *Entrepreneurship Education at School in Europe*, 2012; *Entrepreneurship 2020 action plan*, 2014). Kyla klausimas kas trukdo plėtoti verslumo ugdymą, jei jau 1980 metais sukurta ankstyvojo verslumo ugdymo programa, o pastarąjį dešimtmetį daug rašoma, kalbama apie verslumo ugdymo aktualumą visiems mokyklinio amžiaus vaikams. Galima manyti, kad idealistiniu požiūriu verslumo ugdymas turėtų būti įvardintas kaip prioritetas švietimo tikslas, turėtų būti parengtos tam skirtos priemonės (programos, metodinė literatūra), parengti žmogiškieji ištekliai (pedagogai) ir skiriamas finansavimas plėtočiai (priemonių atnaujinimui, mokytojų kvalifikacijos tobulinimui). Verslumo ugdymo būklę ir patirtis tyrinėjantys ekspertai išskyrė prielaidas verslumo ugdymo sėkmei, tai:

- verslumo ugdymas integruotas į švietimo įstaigos misiją;
- verslumas integruotas į ugdymo programas;
- aiškiai įvardinti verslumo ugdymo tikslai ir numatyti kriterijai matuoti verslumo ugdymo rezultatus;
- parengti mokytojai verslumo ugdymui (suvokiantys verslumo ugdymo aktualumą, gebantys skatinti verslumą įvairiose mokymosi aplinkose, gebantys plėtoti bendradarbiavimą tarp skirtingų įmonių ir kitų suinteresuotųjų šalių, gebantys organizuoti verslumo ugdymą mokiniams) (*Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*, 2013).

Analizuojant literatūros šaltinius ir įvairias ekspertų ataskaitas, patirtis (mokslinėje literatūroje nepavyko aptikti išsamesnių tyrimų apie verslumo ugdymą pradinėje mokykloje) matyti, kad švietimo praktikoje išryškėja du modeliai ugdant verslumą: ugdymas pagal specialią verslumo ugdymo programą ir verslumo ugdymą integruotas į įvairių dalykų ugdymo programas. Kuris modelis geresnis, priklauso nuo švietimo situacijos, patirties (pvz. dalyje šalių rengiami mokytojai išklauso 1-4 specialius verslumo ugdymo kursus) ir susitarimo dėl verslumo sampratos. Analizuojant verslumo ugdymo patirčių įvairiose Europos šalyse ataskaitas aiškėja, kad šalių turinčių atskiras verslumo ugdymo

programas yra nedaug, ypač mažai turinčių specialias verslumo programas skirtas pradinukams. Tačiau kaip geroji praktika įvardinama ir integruotas verslumo ugdymas, t.y. mokyme verslumas traktuojamas nekaip izoliuotas gebėjimas, kaip integrali koncepcija, kuriai reikia pagrindinių gebėjimų, pavyzdžiui, kūrybingumo, technologijų supratimo, projektų valdymo (*Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*, 2013). O tai ir yra verslumo kompetencija plačiąja prasme.

2. Verslumo kompetencijos ugdymo raiška pradiniam ugdyme Lietuvoje

Tyrimas organizuotas remiantis socialinio konstruktyvizmo teorinėmis prielaidomis (Pollard, 2006; Creswell, 2009), pažyminčiomis, kad a) realybė yra bendros žmonių socialinės veiklos konstruktas, b) mokymasis vyksta tam tikrame specifiniame kontekste, pasižyminčiame tam tikromis charakteristikomis ir yra to konteksto lemiamas.

Pagrindinis tyrimo šaltinis *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos* (2008). Analizės metu, taikant turinio analizės, lyginimo ir sisteminimo metodus buvo analizuojama tik viena minėto nacionalinio dokumento dalis – analizuojamos buvo tik su pradinio ugdymu susijusios atskirų mokomųjų dalykų ugdymo programos. Gautų tyrimo duomenų apdorojimui buvo naudojama kokybinių tyrimų atviro kodavimo programa „Kokybis“ (Bitinas, 2012). Kokybinių tyrimų atviro kodavimo programoje „Kokybis“ pagrindiniais analizės prasminiais vienetais pasirinkti mokslinėje literatūroje (Dudaitė ir kt., 2015) aprašyti ir metodologiškai pagrįsti kriterijai: atkaklumas, atsakomybė, drąsa rizikuoti, gebėjimas kurti savo verslą, gebėjimas planuoti, gebėjimas savo idėjas paversti veiksmais, imlumas naujovėms, kritinis mąstymas, kūrybingumas, loginis mąstymas, novatoriškas mąstymas, savarankiškumas, savireguliacija, tolerancija. Minėti kriterijai, remiantis B.Bitino (2012) metodologinėmis rekomendacijomis, buvo padaryti pradinio ugdymo mokomųjų dalykų ugdymo programų turinio analizės lyginant bei sisteminant analizės vienetais. Minėtų kriterijų pasirinkimas grindžiamas J. Dudaitės ir kt. (2015, p. 172-174) atliktu tyrimo duomenimis, rodančiais, kad šie kriterijai apibūdinant verslumą yra ryškiausiai atspindimi pradinio ugdymo pakopoje dirbančių pedagogų.

Pagrindiniai ir svarbiausi dokumentai, reglamentuojantys bendrojo ugdymo turinį Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose, yra bendrosios bendrojo ugdymo programos. Tyrimo atlikimo metu pradinis ugdymas modeliuojamas vadovaujantis naujausia Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų (2008) redakcija. Naujosios bendrosios programos kurtos atsižvelgiant į laikmečio iššūkius ir siekį bendrąsias programas orientuojantis į bendrųjų ir esminių dalykų kompetencijų ugdymą. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008) rengtos vadovaujantis strateginiais dokumentais, kuriuose (Švietimo gairės..., 2002, p. 147-148.) nurodyti pagrindiniai ugdytini gebėjimai: kritinis mąstymas, problemų sprendimas, sprendimų priėmimas, moralinių principų laikymasis, įsipareigojimų prisiėmimas ir jų laikymasis, atsakomybės už savo veiksmus prisiėmimas ir pan. Taigi, kitais žodžiais tariant, išryškintos pagrindinės savybės, kurios apibūdina vieną iš Europos sąjungos strateginiuose dokumentuose akcentuojamų kompetencijų, būtinų XXI amžiaus žmogui. Ši kompetencija yra verslumas. Kitas ryškus 2008 m. patvirtinto dokumento bruožas – ugdymo turinio kūrimo decentralizacija.

1 lentelė. Pradinio ugdymo bendrosios programos struktūra
Table 1. The structure of General Curriculum of Primary Education

Pradinio ugdymo bendrosios programos bendroji dalis
Bendrosios nuostatos
Pagrindinės ugdymo turinio atnaujinimo kryptys
Bendrujų programų sudarymo principai
Ugdymo tikslas ir laukiami rezultatai
Svarbiausi ugdymo proceso ypatumai
Specialiųjų poreikių mokinių ugdymas
Pradinio ugdymo bendrosios programos turininė dalis
Bendrosiose programose dalykų programos sugrupuotos pagal ugdymo sritis. Ugdymo sritį sudaro giminiški, tvirtais integraciniais ryšiais susiję mokomieji dalykai.
Dorinis ugdymas: etika, katalikų tikyba, ortodoksų (stačiatikių) tikyba, evangelikų liuteronų tikyba, evangelikų reformatų tikyba, karaimų tikyba, judėjų tikybos pažintinė programa
Kalbos: lietuvių gimtoji kalba, kitos gimtosios kalbos, lietuvių valstybinė kalba, pirmoji užsienio kalba
Matematika
Socialinis ir gamtamokslis ugdymas (pasaulio pažinimas)
Meninis ugdymas: dailė ir technologijos, muzika, šokis, teatras
Kūno kultūra
Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymas: lietuvių gestų kalba, lietuvių kalba, matematika, pasaulio pažinimas

Šaltinis: Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, 2008. Vilnius: Švietimo plėtotės centras.

Lyginamoji dokumento turinio analizė rodo, kad pradinio ugdymo koncentre didesnis dėmesys (lyginant su pagrindiniu ir viduriniu ugdymu) skiriamas ugdymo turinio tiek horizontaliai (tos pačios klasės / koncentro lygmens atskirų mokomųjų dalykų), tiek ir vertikalčiai (to paties mokomojo dalyko skirtingų klasių / koncentro) integracijai, tačiau verslumas kryptingai (formalioju būdu) pradedamas ugdyti tik baigus pradinio ugdymo programą.

Pažymėtina tai, kad atskiro, savarankiško mokomojo dalyko, skirto išskirtiniam verslumo gebėjimų ugdymui bendrojo ugdymo mokykloje nėra, išskyrus vieną integruojantį ir verslumą siaurąja prasme traktuojamą mokomąjį dalyką – „Ekonomika ir verslumas“ („svarbiausias ekonomikos mokymo ir verslumo gebėjimų ugdymo pagrindinėje mokykloje tikslas – siekti, kad mokiniai įgytų ekonomikos pagrindų, kryptingai ugdytusi verslumo gebėjimus, formuotusi ekonominę mąstymą, gebėtų tinkamai orientuotis ir sėkmingai veikti nuolat kintančioje ekonominėje aplinkoje“ (Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, 2008), dėstomą ne pradinio, bet pagrindinio ugdymo koncentre. Pradinio ugdymo koncentre verslumo ugdymas integruotas į atskirų mokomųjų dalykų turinį (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Verslumo kompetencijos sudedamųjų dalių raiška pradinio ugdymo bendrosiose programose
Table 2. Entrepreneurship competence expression in General Curriculum of Primary Education

Verslumo kompetencijos požymiai	„Kokybio“ rezultatų suvestinė
atkaklumas	ugdoma
atsakomybė	ugdoma
drąsa rizikuoti	ugdoma ne tiesiogiai
gebėjimas kurti savo verslą	neugdoma

<i>gebėjimas planuoti</i>	<i>ugdoma</i>
<i>gebėjimas savo idėjas paversti veiksmais</i>	<i>ugdoma</i>
<i>imlumas naujovėms</i>	<i>ugdoma ne tiesiogiai</i>
<i>kritinis mąstymas</i>	<i>ugdoma</i>
<i>kūrybingumas</i>	<i>ugdoma</i>
<i>loginis mąstymas</i>	<i>ugdoma</i>
<i>novatoriškas mąstymas</i>	<i>ugdoma</i>
<i>savarankiškumas</i>	<i>ugdoma</i>
<i>savireguliacija</i>	<i>ugdoma</i>
<i>tolerancija</i>	<i>ugdoma</i>

* – išskiriami požymiai pateikiami abėcėlės, ne prioriteto ar svarbumo (reikšmingumo) prasme

Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų (2008) turinio analizė pagal išskirtus „Kokybio“ programos prasminius vienetus atskleidė, kad verslumo kompetencija ugdoma integruotai, išskyrus keletą verslumo požymių: gebėjimą kurti savo verslą, drąsą rizikuoti ir imlumą naujovėms.

Pradinio ugdymo bendrosiose programose verslumo sąvoka iš esmės nevertinama. Tik labai epizodiškai vieną kartą dokumente (aprašant pradinio ugdymo bendrųjų programų įgyvendinimo, t.y. integravimo galimybes, didaktines nuostatas, mokymosi aplinką) paminima, kad „*pilietiškumo bei verslumo ugdymo bendrą kryptį ir konkrečias gaires pradinųjų klasių mokytojai ras Bendrųjų programų Socialinio ugdymo srities „Pilietiškumo pagrindų“ ir „Ekonomikos ir verslumo“ bendrosiose programose*“ (Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos, 2008, 7.11 punktą).

Kiek kita situacija su verslumo reiškinį apibūdinančiais požymiais – iniciatyvumu, kūrybiškumu, atkaklumu, atsakomybe, loginiu ir kritiniu mąstymu. Bene daugiausiai verslumo ugdymo požymių galima pastebėti analizuojant bendruosius ugdymo tikslus, ugdamosios aplinkos kūrimą, numatant tarpdalykinius ryšius, aptariant ugdytinias vertybines nuostatas ir pan. Atskiri verslumo ugdymui svarbūs ir verslumo kompetenciją išreiškiantys požymiai išskiriami ir konkrečiame pradinio ugdymo turinyje.

Bene daugiausiai verslumo ugdymui svarbių bruožų aptinkama socialinio ir gamtamokslinio ugdymo turinyje (pvz., *Nuolat keliami klausimai, verčiantys gretinti, lyginti, ieškoti faktų ir reiškinį priežasčių, ugdomas kritinis, nedogmatinis mąstymas. <...> Lyginti, analizuoti žmonių užsiėmimus, verslus, gyvenimo būdą praeityje ir dabar. <...> Paaiškinti, kuo svarbi yra verslininko veikla; paaiškinti, kaip dirba verslininkas. <...> Rengiami projektai, skirti išsiaiškinti, kuo svarbūs ir naudingi visiems yra prekybos, transporto, statybos ir kiti verslai. <...> Susipažįstama su savo vietovės žmonių tradicijomis, gyvenimo būdu, darbais, verslais dabar ir praeityje. <...> Remiantis vadovėlio medžiaga, kita priinama literatūra, internetu, aiškinamasi, kaip vertėsi (maitinosi, rengėsi, gynėsi nuo šalčio) žmonės senų senovėje ir kaip keitėsi jų verslai, amatai, kai buvo išrasti darbo įrankiai – kauptukas, arklas, žeberklas ir t. t., kai buvo prisijaukinti gyvuliai. <...> Rengiami projektai (mokytojo pateiktomis ir pačių sukurtomis iliustracijomis bei glaustais užrašais pavaizduojant), skirti išsiaiškinti, kuo svarbūs ir naudingi visiems yra prekybos, transporto, statybos ir kiti verslai.*)

Tačiau, tai nereiškia, kad tik šiuose mokomuosiuose dalykuose sukonzentruota viskas, kas siejama su verslumu. Turinio analizė rodo, kad ir kūno kultūros pamokose, kurios iš

pirmo žvilgsnio tarsi ir neturi nieko bendro su verslumu, ugdomos besimokančiųjų atskiros savybės siejamos su iniciatyvumu, gebėjimu konstruktyviai bendrauti, draša, atsakomybės prisiėmimu ir pan.

Išvados

Literatūros šaltinių analizė rodo, kad aktualu pradėti ugdyti verslumą ikimokykliniame ar bent pradiniam ugdyme, tačiau šios ugdymo patirties Lietuvoje ir kitose užsienio šalyse pristatymai mokslinėje spaudoje labai kuklūs.

Europos šalių švietimo praktikoje taikomi du modeliai ugdant verslumą: ugdymas pagal specialią verslumo ugdymo programą ir verslumo ugdymas integruotas į įvairių dalykų ugdymo programas. Modelio pasirinkimas priklauso nuo šalies patirties ir pasirinktos verslumo sampratos koncepcijos. Pasirinkus integruotą verslumo ugdymą, verslumas suprantamas ne kaip izoliuotas gebėjimas, o kaip integrali koncepcija, kuriai reikia pagrindinių gebėjimų, pavyzdžiui, kūrybingumo, technologijų supratimo, projektų valdymo ir kt.

Pradinio ugdymo bendrosiose programose verslumo sąvoka iš esmės nevartojama, tačiau verslumo ugdymo sudėtinės dalys integruotos į bendruosius ugdymo tikslus, tarpdalykinius ryšius, ugdytinas vertybines nuostatas, ugdomosios aplinkos kūrimą bei atskiri verslumo ugdymui svarbūs ir verslumo kompetenciją išreiškiantys požymiai išskiriami konkrečiame pradinio ugdymo turinyje.

Atskiro, savarankiško mokomojo dalyko, skirto tik verslumo gebėjimų ugdymui nėra. Tačiau pradinio ugdymo koncentre verslumo ugdymas integruotas į atskirų mokomųjų dalykų turinį ugdant pradinukų atkaklumą, atsakomybę, drašą rizikuoti, gebėjimą planuoti, gebėjimą savo idėjas paversti veiksmais, imlumą naujovėms, kritinį mąstymą, kūrybingumą, loginį ir novatorišką mąstymą, savarankiškumą, savireguliaciją ir toleranciją.

Daugiausiai verslumo ugdymui svarbių bruožų aptinkama socialinio ir gamtamokslinio ugdymo turinyje.

Literatūra

- Besterfield-Sacre, M., Zappe, S., Shartrand, A. (2016). Faculty and Student Perceptions of the Content of Entrepreneurship Courses in Engineering Education. *Advances in Engineering Education*, 5 (1), 4-28.
- Bitinas, B. (2012). *Kokybinių tyrimų atviro kodavimo programa „Kokybis“*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd ed). Thousand Oaks (Calif.); London: SAGE Publications.
- Dačiulytė, R., Juškelienė, V., Miškinienė, M., Sederevičiūtė-Pačiauskienė, Ž. (2010). Mokytojų pasirengimas integruoti vartojimo kultūrą bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, 98, 29–38.
- Devi, A., Goswami, G. (2014). Women entrepreneurship development in Assam with special reference to Kamurp district, India. *Clarion: International Multidisciplinary Journal*, 3 (1), 149–156.
- Dudaitė, J., Januškevičiūtė, A., Prakapas, R., Virbalienė, R., Žibėnienė, G. (2015). *Verslumo ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose: mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*. (2013). Bruxelles: Enterpri-seand Industry.

- Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor.* (2011). A report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promotingentrepreneurship/files/education/teacher_education_for_entrepreneurship_final_report_en.pdf
- Entrepreneurship Education at School in Europe. (2012). Prieiga per internetą: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/135EN.pdf
- Entrepreneurship 2020 action plan.* (2014). Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF> [žiūrėta 2014-09-16].
- Ekhtiari, M., Yadegari, E., Sadidi, G. (2016). Ranking Entrepreneurship Main Risks in Non-Profit Financial Funds by Tordim Technique Under Grey Conditions (a Case Study in Iran). *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 50 (3), 319–336.
- Gül, S. S., Altindal, Y. (2016). Türkiye’de Kadın Girişimciliğinin Serüveni: Başarı Mümkün Mü? *Economics & Administrative Sciences*, 21 (4), 1361–1377.
- Gutiérrez, A. R. C., Guerrero, A. B. (2012). Education and Entrepreneurship: Educating in the New Competence of Autonomy and Personal Initiative. *International Journal of Learning*, 18 (8), 237–247.
- Jelagaitė, A., Kairiūkštienė, L. (2013). Aukštesniųjų klasių mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose. *Socialinis ugdymas. Socialinė integracija ir socialinė rehabilitacija*, 2 (34), 72–89.
- Jelagaitė, A., Vijeikis, J. (2012). Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas bendrojo lavinimo mokyklų vyresnėse klasėse. *Management Theory & Studies for Rural Business & Infrastructure Development*, 34 (5), 54–65.
- Jelagaitė, A., Lukoševičius, V. (2011). Mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje: mokytojų požiūris. *Pedagogika*, 104, 86–96.
- Jelagaitė, A., Vijeikis, J. (2012). Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje. *Management Theory & Studies for Rural Business & Infrastructure Development*, 32 (3), 40–49.
- Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning. Commission of the European Communities. Brussels: European Commission, 13.2.2006 COM(2006) 33 final. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0033:LT:NOT>
- Likar, B., Cankar, F., Zupan, B. (2015). Educational Model for Promoting Creativity and Innovation in Primary Schools. *Systems Research & Behavioral Science*, 32 (2), 205–213.
- Miller, T., Birch, M., Mauthner, M., Jessop, J. (2012). *Ethics in Qualitative Research*. London: SAGE Publications Ltd.
- Motiejūnienė, E., Žadeikaitė, L. (2009). Kompetencijų ugdymas: iššūkiai ir galimybės. *Pedagogika*, 95, 86–93.
- Paulionienė, L. (2007). Verslumo ugdymas profesiniame mokyme. *Vocational Education: Research & Reality*, 13, 200–211.
- Paulionienė, L., Rakauskienė, B., Durtinevičiūtė, E. (2011). Verslumo ugdymą lemiantys veiksniai profesiniame mokyme. *Vocational Education: Research & Reality*, 20, 102–115.

- Pollard, A. (2006). *Refleksyvusis mokymas: veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. Vilnius: Garnelis.
- Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. (2008). Vilnius: Švietimo plėtotės centras.
- Prakapas, R., Devenytė, J. (2014). Neformaliajam suaugusiųjų verslumo ugdymuisi skirtų mokymosi priemonių prieinamumas. *Socialinių mokslų studijos*, 6 (2), 376–389.
- Ruškyte, D., Navickas, V. (2015). Verslumo ugdymo turinio kaita bendrojo ugdymo mokyklos bendrosiose programose. *Socialinis ugdymas*, 40 (1), 25–38.
- Strazdienė, G., Garalis, A. (2006). Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška. *Management of Organizations: Systematic Research*, 38, 153–168.
- Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003-2012 metai: projektas, 2002. Vilnius: „Dialogo“ redakcija, p. 147-148.
- Vidurinio ugdymo bendrosios programos. (2011). Vilnius: Švietimo plėtotės centras.
- Vijeikis, J., Jelagaite, A., Lukoševičius, V. (2012). Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Management Theory & Studies for Rural Business & Infrastructure Development*, 33 (4), 84–94.
- Zakarevičius, P., Župerka, A. (2011). Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose. *Management of Organizations: Systematic Research*, 60, 141–153.
- Žibėnienė, G. (2012). Verslumą ugdančių mokytojų kvalifikacijos tobulinimas: aktualūs aspektai ir tendencijos Europoje. *Socialinis darbas*, 11 (2), 379–389.
- Žilinskas, V. J., Mineikienė, S. (2008). The Variety of Schoolchildren Entrepreneurship Education. *Socialiniai tyrimai*, 4, 171–177.
- Župerka, A., Župerkienė, E. (2011). Lietuvoje taikomų studentų verslumo ugdymo metodų veiksmingumo vertinimas. *Tiltai*, 57 (4), 139–153.
- Юркова, К. (2016). Интердисциплинарный подход в обучении по предпринимательству. *Vocational Education / Професионално образование*, 18 (1), 88–90.

DEVELOPING ENTREPRENEURSHIP COMPETENCE IN PRIMARY EDUCATION

Assoc. Prof. Romas Prakapas

Assoc. Prof. Gintautė Žibėnienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

In international context the competence of entrepreneurship and its structural parts are regarded as underlying aims of education. Resources of developing entrepreneurship like any other competence are to be found in the early stage of education, i.e. primary education. However, although the European Union (EU) experts emphasize a need to start developing entrepreneurship in the pre-school age or during primary education, there is a great lack of experiences and the extent of scientific research. All this allows to

pose a scientific problem which can be formulated in a question: what are the premises for developing entrepreneurship competence in primary education. Therefore the object of scientific research in this case is developing entrepreneurship competence in primary education. The aim of the article is to disclose development of entrepreneurship competence in primary education. The article presents the results of qualitative research carried out following theoretical premises of social constructivism.

The main data collection method in the research is document analysis method, data processing methods include content analysis, comparison, and systematization. The key resource for the research is General Curriculum of Primary and Basic Education (2008) – the document on which all education in Lithuania, not only primary but also basic, is formally based. In order to process the research data obtained an open source qualitative research program “Kokybis” was used.

In the practice of education in the EU countries two models of developing entrepreneurship are applied: education according to a special entrepreneurship development programme and integrating entrepreneurship development into education programmes of different subjects. It might be assumed that the choice of a model depends on the experience of a country and the concept of chosen entrepreneurship comprehension. There is no separate teaching subject intended only for developing entrepreneurship skills. However, in primary education entrepreneurship development is integrated into the content of separate subjects. In the general curriculum of primary education the concept of entrepreneurship is virtually not used but constituent parts of entrepreneurship development are integrated into general aims of education, interdisciplinary links, valuistic attitudes to be educated, creating educational environment; also, separate features important for entrepreneurship development and those expressing entrepreneurship competence are highlighted in the specific content of primary education.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurship education, primary education.

Romas Prakapas, socialinio mokslų (edukologija) daktaras, Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: teisinis švietimas, verslumo ugdymas, pedagoginės kompetencijos, tyrimų metodologija, edukacinės technologijos.

Romas Prakapas, Doctor of Social Sciences (Education), Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work, Assoc. Professor. Research areas: law education, entrepreneurship education, pedagogical competences, research methodology, educational technology.

Gintautė Žibėnienė, socialinių mokslų (edukologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: mokymo/studijų kokybės užtikrinimas, studijų programos kokybės vertinimas, vertinimo metodologija, kompetencijų ir asmens pasiekimų vertinimas, verslumo ugdymas, socialinės rizikos šeimos.

Gintautė Žibėnienė, Doctor of Social Sciences (Educology), Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work, Associated professor. Research areas: study quality assurance, study programme quality assessment, assessment gnoseology, assessment methodology, assessment of competence and achievement, entrepreneurship, social risk family.